

Museu Torre Balldovina, un Museu d'Arqueologia i de ciutat

Museu Torre Balldovina, Museum of archaeology and
city

Magda Clavell Miejimolle¹ (clavellmm@gramenet.cat)

Museu Torre Balldovina

Resum: Aquest article fa un breu repàs per la història i les col·leccions del Museu Torre Balldovina, Museu municipal de Santa Coloma de Gramenet (Barcelona).

Paraules clau: Ibers. Puig Castellar. Capfoguer. Santa Coloma de Gramenet.

Abstract: This paper is a brief review of the history and collections of Museu Torre Balldovina, municipal museum of Santa Coloma de Gramenet (Barcelona).

Keywords: Iberians. Puig Castellar. Andiron. Santa Coloma de Gramenet.

El Museu Torre Balldovina es troba al municipi de Santa Coloma de Gramenet, a la riba esquerra del riu Besòs i al nord de la comarca del Barcelonès, dins de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, a prop del mar Mediterrani. L'extensió del terme municipal de Santa Coloma és de 7 km², on hi viuen al voltant de 117 000 habitants, molts d'ells immigrants.

Museu Torre Balldovina
Plaça de Pau Casals, s/n.º
08922 Santa Coloma de Gramenet (Barcelona)
museutorreballdovina(at)gramenet.cat
<http://museu.gramenet.cat/>

¹ Coordinadora del Museu Torre Balldovina.

És un Museu local pluridisciplinar que s'encarrega de protegir, conservar, estudiar i difondre el patrimoni cultural i natural de Santa Coloma de Gramenet, col·laborant amb les entitats públiques i privades que aglutinen la vida cultural i cívica de la ciutat i amb la voluntat d'oferir un servei a tota la ciutadania colomenca.

Història del Museu, orígens i creació

Amb les primeres troballes fetes per mossèn Joan Palà i en Ferran de Sagarra a l'any 1902 de fragments de ceràmica als vessants del Turó del Pollo, els quals donaren lloc al descobriment del jaciment del Puig Castellar, s'inicia la història del Museu de Santa Coloma de Gramenet.

Els materials arqueològics recollits van fer necessària la creació d'una institució museística que els conservés i els exposés al públic. És així que el 1974 el Museu Puig Castellar obre les seves portes, però poc després, l'aportació de noves donacions i l'interès que el museu va despertar entre la població de Santa Coloma van fer necessària la creació d'un nou Museu amb més espai i millors instal·lacions: el Museu Torre Balldovina.

L'any 1986 l'Ajuntament de Santa Coloma crea el Museu Municipal, amb seu a la Torre Balldovina, de la qual pren el nom, i s'inaugura el 1987. Des de llavors, ha mantingut una presència regular a la ciutat a través de la seva exposició permanent i d'una programació d'actes i activitats de formació i divulgació entorn del patrimoni cultural colomenc. El ventall d'activitats inclou exposicions temporals, presentacions, conferències, visites guiades, cursos, tallers, etc.

La Torre Balldovina és un dels edificis més representatius de Santa Coloma que ha patit diverses transformacions al llarg del temps: torre de defensa al segle XI, edifici de caràcter agrícola al segle XIV convertit en un gran casal al segle XVIII i, finalment, residència d'estiu de la família de l'escriptor Josep Maria de Sagarra. A la dècada de 1960, la Torre Balldovina és venuda a una immobiliària, però les reivindicacions ciutadanes van salvar l'edifici de la demolició. El 1972 va ser adquirida per l'Ajuntament, i anys després es va restaurar i rehabilitar per acollir el Museu Municipal i l'Arxiu Històric de la ciutat.

Cal destacar que al segle XV, durant la Guerra Civil Catalana (1462-1472) que va enfrontar al rei Joan II amb la Generalitat, prop de la Torre Balldovina va tenir lloc una important batalla, preludi de la capitulació definitiva que, un any després, va posar fi a la guerra.

Exposició permanent

L'exposició permanent del Museu Torre Balldovina titulada «Santa Coloma de Gramenet: la muntanya, el riu, la ciutat» és relativament recent (2003-2006). És una exposició de la història i la continuïtat del territori colomenc i la seva població, des de l'assentament dels ibers al Puig Castellar fins al moment actual, a partir dels tres elements físics bàsics del terme: la muntanya (Puig Castellar), el riu (Besòs) i la ciutat (Santa Coloma), cadascun d'ells vinculat al desenvolupament dels diferents temps històrics de Santa Coloma.

Fig. 1. Edifici del Museu Torre Balldovina, Museu Municipal de Santa Coloma de Gramenet.

D'aquesta exposició actualment es pot visitar a la primera planta l'àmbit «la muntanya», el qual comprèn el període dels ibers a Santa Coloma i el seu poblat, el Puig Castellar, oferint una visió completa de la cultura ibèrica; i a la segona planta l'àmbit «el riu», dedicat al lligam del riu Besòs amb la història de la Santa Coloma medieval i moderna (segles XI-XX): la Santa Coloma feudal, agrícola i dels estiuejants. L'àmbit «la ciutat» està pendent d'executar el seu muntatge expositiu.

Col·leccions

De les col·leccions que formen l'actual fons del Museu Torre Balldovina cal destacar, pel que fa a la història de Santa Coloma, els materials arqueològics ibèrics procedents del poblat Puig Castellar i de l'assentament de Can Calvet, els materials medievals i moderns procedents del Molí d'en Ribé i del Mas Fonollar, i els objectes testimonis de la vida agrícola de la Santa Coloma rural.

El seu fons comprèn, també, una important col·lecció d'història natural, generada al voltant de la col·lecció de Joan Vicente Castells, que abasta espècimens locals i forans de geologia, paleontologia, botànica i zoologia.

Fig. 2. Sala de l'exposició permanent dedicada a la vida quotidiana dels ibers.

En els últims anys s'ha iniciat, a més, un fons d'art vinculat a la programació d'exposicions temporals de la ciutat.

També a l'any 1986 l'Ajuntament crea, alhora que el Museu i emplaçat en el mateix edifici de la Torre Balldovina, l'Arxiu Històric de la ciutat, i li adscriu, com a fons inicial, la documentació municipal anterior a l'any 1945. Actualment, a més, disposa d'alguns llegats particulars i un interessant fons d'imatges.

Finalment, el Museu intervé en la gestió del patrimoni immoble de la ciutat, tenint especialment cura de la mateixa Torre Balldovina i dels jaciments del Molí d'en Ribé i, el més important, el Puig Castellar, que constitueix, sens dubte, un símbol emblemàtic i d'identitat col·lectiva per a Santa Coloma.

Prehistòria i Història Antiga

Dins del fons de Prehistòria i Història Antiga destaca, per la quantitat i la singularitat d'algunes peces, la col·lecció d'objectes procedents del poblat ibèric Puig Castellar, recollits en les excavacions realitzades pel Centre Excursionista Puigcastellar (1954-1958, 1972) i pel Museu Torre Balldovina (des de 1998 fins avui). Els objectes recollits amb anterioritat, per Ferran de Sagarra (1904-1907) i per l'Institut d'Estudis Catalans (1922-1925), es conserven al Museu d'Arqueolo-

gia de Catalunya de Barcelona, però també d'aquests el Museu té algunes peces significatives, com a dipòsit, que s'exhibeixen a la seva exposició permanent.

D'aquest mateix període, el Museu també conserva els materials exhumats al nucli de Can Calvet (segles V-IV a. C.), petit assentament creat amb unes funcions específiques d'exploració agrària, i a les sitges del carrer d'Extremadura (mitjan segle II—mitjan segle I a. C.), destinades a emmagatzemar excedents agrícoles amb finalitats comercials.

La major part dels materials conservats són ceràmiques, fetes a mà o a torn i amb un clar predomini de la ceràmica de producció local enfront de la ceràmica d'importació.

Dels recipients ceràmics fets a mà, la forma més habitual són les olles, de diverses mides, formes i decorades amb cordons digitals i incisions verticals. S'utilitzen principalment per cuinar i guardar aliments, i com a vaixel·la domèstica.

L'aparició del torn en època ibèrica va millorar la producció tècnica i formalment, encara que sense abandonar la fabricació de ceràmica a mà. Dins de la ceràmica a torn de producció local, predomina la ceràmica ibèrica oxidada i la ceràmica ibèrica reduïda, i tipològicament els atuells eren majoritàriament gerres, plats, olles i alguns morters, gerres i bols, fets d'argiles clares, als quals s'aplicava decoració pictòrica vermella o blanca amb motius geomètrics vegetals, animals o narratius.

El jaciment de Puig Castellar ha lliurat un considerable conjunt d'objectes metàl·lics, probablement el més important de l'àrea laietana. Aquest conjunt de materials recuperats és molt variat i representatiu del ventall de peces habituals als poblats ibèrics catalans. D'una banda es tracta de petits elements de bronze (objectes d'ornamentació personal, guarniments o complements dels vestits, recipients, claus i elements de medicina i higiene) i de plom (cinta enrotllada, glans, làmina amb inscripció); i per una altra, de peces de ferro, molt més nombroses. Aquest grup està constituït per armes (beïnes d'espasa, espases, puntes de llança), ganivets, estris domèstics artesans i agrícoles (podalls, fangues, cànecs, aixades, arades, falçs, destrals, cisells, claus...).

Entre els objectes metàl·lics de ferro destaca especialment un capfoguer, datat al voltant dels segles IV-III a. C. És de ferro forjat, mesura 125 cm de llarg i 36 cm d'altura, i està format per una tija horitzontal de secció rectangular, sostinguda per quatre peus. Els extrems de la tija estan doblegats enlaire i rematats amb el cap d'un brau per una banda i el d'un moltó per l'altre. Per les seves característiques i singularitat probablement es tracti d'un objecte amb un ús cultural. És una peça suposadament d'importació, arribada tal vegada a través del comerç grec. A la península Ibèrica l'únic paral·lelisme que coneixem és el de la necròpoli de La Osera d'Àvila.

Entre els materials numismàtics que es conserven destaca l'anomenat tresor del Puig Castellar. Es tracta d'un lot calculat en 350 dracmes i 50 divisors, als quals s'han de sumar 11 monedes trobades el 2002. Són dracmes d'Empúries i ibèriques d'imitació d'Empúries, totes amb el cap del Pegàs modificat.

Una altra peça significativa, aquesta vegada vinculada al món comercial, és un pes de balança, de pedra, en forma d'esfera (8,3 cm de diàmetre i 424 gr de pes), tallat en la seva part

Fig. 3. Capfoguer d'època ibèrica, procedent del Puig Castellar; és la peça més emblemàtica exposada al Museu.

inferior i travessat per una argolla de ferro per suspendre'l, amb la particularitat de tenir una inscripció: USATAIN ABARAR BAN. Pel que sembla, és un nom de persona seguit dels sufixos *-ar-ban*. Probablement es tracti d'una indicació de propietat, però no es pot descartar que inclogui una indicació metrològica.

També en relació amb el comerç destaca una darrera troballa: una làmina de plom, de forma aproximadament rectangular, de $7,8 \times 4,8-3,8 \times 0,1$ cm i que presenta una perforació en un dels angles i un plec en un dels extrems. El que es conserva correspon a la part dreta del suport original i presenta restes d'inscripció per les dues cares. Tot i que el seu estat no permet fer gaires disquisicions lingüístiques, es pot afegir als exemplars que esmenten quantitats i numerals i que semblen acceptar sense problemes una interpretació com a carta comercial.

Un dels aspectes més interessants de les troballes al Puig Castellar són els diversos cranis humans trobats. Un d'aquests cranis està travessat per un clau de ferro de 25 cm de longitud, altres dos presenten perforacions que demostren que havien patit el mateix tractament i altres no presenten senyals d'haver estat enclavats. Sembla indubtable que aquests cranis anaven fixats a la muralla, on quedaven exposats, sovint a la mateixa porta d'entrada de l'assentament. Aquest ritual es documenta també en altres jaciments ibèrics de Catalunya, i és un ritus de caràcter guerrer, habitual a la Gàl·lia meridional, que representa el difunt com un heroi, al costat dels caps tallats dels seus enemics. Aquest ritu s'ha de relacionar amb la tradició cèltica dels caps tallats.

Història Medieval i Moderna

Dins del fons d'història medieval i moderna destaca la col·lecció d'objectes procedents del Molí d'en Ribé i del Mas Fonollar. Es tracta bàsicament d'una col·lecció de monedes del segle

xviii i de peces de ceràmica de cuina, emmagatzematge i vaixel·la de taula, algunes d'elles amb formes força característiques com són els plats d'ala o les escudelles d'orelletes.

Quant a la tipologia, trobem ceràmica decorada en verd i manganès, decorada en blau d'influència valenciana i de les primeres produccions barcelonines, de reflexos daurats, popular catalana..., però sobretot predomina la ceràmica catalana decorada en blau, dels segles xvii i xviii, amb les decoracions típiques de la ditada, la figueta, el card, cercles concèntrics, sanefes i orles, o d'influència francesa.

També destacar una important col·lecció d'eines de treball del camp i de la vinya procedents de la masia de can Zam.

Història Contemporània

D'aquest període destaca la col·lecció d'objectes de diferents oficis (pagès, teixidor, impressor, sabater, joier, fuster...) procedents d'antics establiments de Santa Coloma.

D'altra banda, es conserva també una considerable col·lecció d'objectes propis de la vida quotidiana dels anys 50 als 70 del segle passat, fonamentals per conèixer la societat en època contemporània.

Ciències Naturals

Al fons de ciències naturals diferenciem la col·lecció d'espècimens locals o del territori més proper, i la col·lecció d'espècimens forans.

La primera està formada per exemplars del medi geològic, fauna i flora locals, recollits en diverses sortides esporàdiques realitzades per membres de la Secció d'Estudis del Centre Excursionista Puigcastellar, especialment per Joan Vicente Castells. En ella hi trobem representada tota la realitat biològica de Santa Coloma i el seu territori.

A la col·lecció d'espècimens forans destaca, pel seu volum, la col·lecció de geologia, amb exemplars de roques i minerals procedents la majoria de jaciments «clàssics» de Catalunya (El Papiol, Gurb, Montjuïc, etc.), molts d'ells actualment exhaurits. Pel que fa a la fauna, hi ha igualment una bona col·lecció d'espècimens, la major part d'ells procedents de l'àmbit català però també amb aportacions d'altres indrets del món, els quals permeten mostrar la biodiversitat present al planeta Terra. Finalment, la col·lecció de botànica està formada per exemplars recollits al nostre país, des dels orígens (paleobotànica) fins a l'actualitat. Alguns d'aquests espècimens forans tenen un valor afegit per la seva raresa o espectacularitat.

Arts Plàstiques

El fons d'art del Museu neix als anys vuitanta vinculat a la programació d'exposicions temporals de la ciutat. A partir d'aquest moment s'hi afegeix la donació d'algun col·leccionista, de particulars, dels propis artistes i, també, s'amplia amb la política d'adquisicions de l'Ajuntament. Es compon bàsicament de pintures, escultures i fotografies, i hi predomina l'obra d'artistes locals.

Fig. 4. Vista aèria del Puig Castellar, poblat ibèric d'on prové la major col·lecció arqueològica que conserva el Museu.

Jaciments d'interès

Poblat ibèric Puig Castellar

Està situat al cim del turó del mateix nom, conegut també com a Turó del Pollo, dins del Parc de la Serralada de Marina. El turó, concretament, és a l'extrem septentrional del terme de Santa Coloma i la seva altitud màxima és de 303 m sobre el nivell del mar.

Aquesta situació geogràfica del jaciment és privilegiada, ja que ofereix un ampli control visual que inclou la desembocadura del riu Besòs, la ciutat de Barcelona i bona part de les comarques del Vallès i del Maresme. Així mateix, permet la intervisibilitat amb altres punts ocupats en època ibèrica.

El poblat té una gran extensió excavada que fa destacar la presència de murs, i una possible muralla, conservats en una gran alçada i de característiques autènticament monumentals. Igualment es pot veure la disposició de les construccions formant una xarxa urbanística en què s'observen els carrers i els diferents espais d'habitació, situats en diverses terrasses que salven el desnivell del terreny.

El Puig Castellar pertanyia al poble dels laietans i la cronologia general del poblat abasta de final del segle V o principis del segle IV a. C. fins a finals del segle III a. C. o principis del segle II a. C., moment en què és abandonat a causa dels esdeveniments relacionats amb la

Fig. 5. Restes arqueològiques del Molí d'en Ribé, molí fariner d'aigua originari del segle XIV.

Segona Guerra Púnica. És a dir, comprèn un període que va des dels inicis de la cultura ibèrica fins a la romanització.

Les diverses campanyes d'excavacions han permès recuperar un gran nombre d'objectes, alguns dels quals ens indiquen els usos i les funcions dels espais, i les activitats que s'hi duïen a terme com ara l'emmagatzematge, el tissatge, la mòlta de gra o la metal·lúrgia. Altres objectes ens mostren la riquesa del jaciment, com la col·lecció d'objectes metàl·lics trobats.

Des de 1997, el Museu està duent a terme un projecte d'actuació per millorar el coneixement, la conservació i la dinamització social del jaciment, i convertir-lo en parc arqueològic.

Molí d'en Ribé

Jaciment arqueològic d'un molí fariner baixmedieval mogut per força hidràulica. Originàriament contenia quatre moles, però al segle XVI es va ampliar a sis. És una construcció de grans dimensions i el seu funcionament data entre els segles XIV i XX. Aquest molí està relacionat amb la gran propietat senyorial de la Torre Balldovina, i era considerat un dret senyorial més. Era també una de les poques indústries artesanes complementàries del sistema pagès català. El seu nom ve donat pel seu propietari al segle XVIII, la família Riber.

El 2009 es va iniciar un projecte que contempla la reforma i l'ampliació del Museu Torre Balldovina i el Molí d'en Ribé, que oferirà un recorregut pels seus diferents nivells i permetrà conèixer i entendre millor el seu funcionament.

Museu Torre Balldovina, un Museo de arqueología y de ciudad

Resumen: Este artículo hace un breve repaso por la historia y las colecciones del Museu Torre Balldovina, Museo Municipal de Santa Coloma de Gramenet (Barcelona).

Palabras clave: Íberos. Puig Castellar. Morillo. Santa Coloma de Gramenet.

El Museu Torre Balldovina se encuentra en el municipio de Santa Coloma de Gramenet, en la orilla izquierda del río Besós y en el norte de la comarca del Barcelonés, dentro del Área Metropolitana de Barcelona, cerca del mar Mediterráneo. La extensión del término municipal de Santa Coloma es de 7 km², y en él viven alrededor de 117000 habitantes, muchos de ellos inmigrantes.

Es un Museo local pluridisciplinar que se encarga de proteger, conservar, estudiar y difundir el patrimonio cultural y natural de Santa Coloma, colaborando con las entidades públicas y privadas que aglutinan la vida cultural y cívica de la ciudad y con la voluntad de ofrecer un servicio a toda la ciudadanía colomense.

Historia del Museo, orígenes y creación

Con los primeros hallazgos hechos por mosén Joan Palà y don Ferran de Sagarra en el año 1902 de fragmentos de cerámica en las laderas del Turó del Pollo, los cuales dieron lugar al descubrimiento del yacimiento del Puig Castellar, se inicia la historia del Museo de Santa Coloma de Gramenet.

Los materiales arqueológicos recogidos hicieron necesaria la creación de una institución museística que los conservara y los expusiera al público. Es así que en 1974 el Museu Puig Castellar abre sus puertas, pero poco después, la aportación de nuevas donaciones y el interés que el Museo despertó entre la población de Santa Coloma hicieron necesaria la creación de un nuevo Museo con más espacio y mejores instalaciones: el Museu Torre Balldovina.

En el año 1986 el Ayuntamiento de Santa Coloma crea el Museo Municipal, con sede en la Torre Balldovina, de la que toma el nombre, y se inaugura en 1987. Desde entonces, ha mantenido una presencia regular en la ciudad a través de su exposición permanente y de una programación de actos y actividades de formación y divulgación en torno al patrimonio cultural colomense. El abanico de actividades incluye exposiciones temporales, presentaciones, conferencias, visitas guiadas, cursos, talleres, etc. (Fig. 1. Edificio del Museu Torre Balldovina, Museo Municipal de Santa Coloma de Gramenet).

La Torre Balldovina es uno de los edificios más representativos de Santa Coloma que ha sufrido varias transformaciones a lo largo del tiempo: torre de defensa en el siglo xi, edificio de carácter agrícola en el siglo xiv convertido en una gran casa en el siglo xviii y, finalmente, residencia de veraneo de la familia del escritor Josep Maria de Sagarra. En la década de 1960, la Torre Balldovina es vendida a una inmobiliaria, pero las reivindicaciones ciudadanas salvaron el edificio de la demolición. En 1972 fue adquirida por el Ayuntamiento, y años después se restauró y rehabilitó para acoger el Museo Municipal y del Archivo Histórico de la ciudad.

Destacar que en el siglo xv, durante la Guerra Civil Catalana (1462-1472) que enfrentó al rey Joan II con la Generalitat, cerca de la Torre Balldovina tuvo lugar una importante batalla, preludio de la capitulación definitiva que, un año después, puso fin a la guerra.

Exposición permanente

La exposición permanente del Museu Torre Balldovina titulada «Santa Coloma: la montaña, el río, la ciudad» es relativamente reciente (2003-2006). Es una exposición de la historia y la continuidad del territorio colomense y su población, desde el asentamiento de los íberos en el Puig Castellar hasta el momento actual, a partir de los tres elementos físicos básicos del término: la montaña (Puig Castellar), el río (Besós) y la ciudad (Santa Coloma), cada uno de ellos vinculado al desarrollo de los diferentes tiempos históricos de Santa Coloma.

De esta exposición actualmente se puede visitar en la primera planta el ámbito «la montaña», el cual comprende el periodo de los íberos en Santa Coloma y su poblado, el Puig Castellar, ofreciendo una visión completa de la cultura ibérica (Fig. 2. Sala de la exposición permanente dedicada a la vida cotidiana de los íberos); y en la segunda planta el ámbito «el río», dedicado al vínculo del río Besós con la historia de la Santa Coloma medieval y moderna (siglos xi-xx): la Santa Coloma feudal, agrícola y de los veraneantes. El ámbito «la ciudad» está pendiente de ejecutar su montaje expositivo.

Colecciones

De las colecciones que forman el actual fondo del Museu Torre Balldovina cabe destacar, con respecto a la historia de Santa Coloma, los materiales arqueológicos ibéricos procedentes del poblado Puig Castellar y del asentamiento de Can Calvet, los materiales medievales y modernos procedentes del Molí d'en Ribé y del Mas Fonollar, y los objetos testigos de la vida agrícola de la Santa Coloma rural.

Su fondo comprende, también, una importante colección de historia natural, generada alrededor de la colección de Joan Vicente Castells, que abarca especí-

menes locales y foráneos de geología, paleontología, botánica y zoología.

En los últimos años se ha iniciado, además, un fondo de arte vinculado a la programación de exposiciones temporales de la ciudad.

También en el año 1986 el Ayuntamiento crea, a la vez que el Museo y emplazado en el mismo edificio de la Torre Balldovina, el Archivo Histórico de la ciudad, y le adscribe, como fondo inicial, la documentación municipal anterior al año 1945. Actualmente, además, dispone de algunos legados particulares y un interesante fondo de imágenes.

Por último, el Museo interviene en la gestión del patrimonio inmueble de la ciudad, teniendo especialmente cuidado de la misma Torre Balldovina y de los yacimientos del Molí d'en Ribé y, el más importante, el Puig Castellar, que constituye, sin duda, un símbolo emblemático y de identidad colectiva para Santa Coloma.

Prehistoria e Historia Antigua

Dentro del fondo de Prehistoria e Historia Antigua destaca, por la cantidad y la singularidad de algunas piezas, la colección de objetos procedentes del poblado ibérico Puig Castellar, recogidos en las excavaciones realizadas por el Centre Excursionista Puigcastellar (1954-1958, 1972) y por el Museu Torre Balldovina (desde 1998 hasta hoy). Los objetos recogidos con anterioridad, por Ferran de Sagarra (1904-1907) y por el Institut d'Estudis Catalans (1922-1925), se conservan en el Museu d'Arqueologia de Catalunya de Barcelona, pero también de éstos el Museo tiene algunas piezas significativas, como depósito, que se exhiben en su exposición permanente.

De este mismo periodo, el Museo también conserva los materiales exhumados en el núcleo de Can Calvet (siglos v-iv a. C.), pequeño asentamiento creado con unas funciones específicas de explotación agraria, y en los silos de la calle de Extremadura (mediados del siglo ii—mediados siglo i a. C.), destinadas a almacenar excedentes agrícolas con fines comerciales.

La mayor parte de los materiales conservados son cerámicas, hechas a mano o a torno y con un claro predominio de la cerámica de producción local frente a la cerámica de importación.

De los recipientes cerámicos hechos a mano, la forma más habitual son las ollas, de diversos tamaños, formas y decoradas con cordones digitales e incisiones verticales. Se utilizan principalmente para cocinar y guardar alimentos, y como vajilla doméstica.

La aparición del torno en época ibérica mejoró la producción técnica y formalmente, aunque sin abandonar la fabricación de cerámica a mano. Dentro de la cerámica a torno de producción local, predomina la cerámica ibérica oxidada y la cerámica ibérica reducida, y tipológicamente las vasijas eran mayoritariamente jarras, platos, ollas y algunos morteros, pocillos y cuencos, hechos de arcillas claras, a los que se aplicaba decoración pictórica roja o blanca con motivos geométricos vegetales, animales o narrativos.

El yacimiento de Puig Castellar ha dado un considerable conjunto de objetos metálicos, probablemente el más importante del área layetana. Este conjunto de materiales recuperados es muy variado y representativo del

abanico de piezas habituales en los poblados ibéricos catalanes. Por una parte se trata de pequeños elementos de bronce (objetos de ornamentación personal, adornos o complementos de la indumentaria, recipientes, clavos y elementos de medicina e higiene) y de plomo (cinta enrollada, pivotes, lámina con inscripción); y por otra, de piezas de hierro, mucho más numerosas. Este grupo está constituido por armas (vainas de espada, espadas, puntas de lanza), cuchillos, utensilios domésticos artesanos y agrícolas (podaderas, layas, azadones, azadas, arados, hoces, hachas, cinceles, clavos...).

Entre los objetos metálicos de hierro destaca especialmente un morillo (Fig. 3. Morillo de época ibérica, procedente del Puig Castellar; es la pieza más emblemática expuesta en el Museo), datado en torno a los siglos iv-iii a. C. Es de hierro forjado, mide 125 cm de largo y 36 cm de altura, y está formado por una varilla horizontal de sección rectangular, sostenida por cuatro pies. Los extremos de la varilla están doblados hacia arriba y rematados con la cabeza de un toro por un lado y la de un carnero por el otro. Por sus características y singularidad probablemente se trate de un objeto con un uso cultural. Es una pieza supuestamente de importación, llegada quizás a través del comercio griego. En la península ibérica el único paralelismo que conocemos es el de la necrópolis de La Osera de Ávila.

Entre los materiales numismáticos que se conservan destaca el llamado tesoro del Puig Castellar. Se trata de un lote calculado en 350 dracmas y 50 divisores, a los que se tienen que sumar once monedas halladas en 2002. Son dracmas de Empúries e ibéricas de imitación de Empúries, todas con la cabeza del Pegaso modificada.

Otra pieza significativa, esta vez vinculada al mundo comercial, es un peso de balanza, de piedra, en forma de esfera (8,3 cm de diámetro y 424 gr de peso), cortado en su parte inferior y atravesado por una argolla de hierro para colgarlo, con la particularidad de tener una inscripción: USATAIN ABARAR BAN. Al parecer, es el nombre de una persona seguido de los sufijos *-ar-ban*. Probablemente se trata de una indicación de propiedad, pero no se puede descartar que incluya una indicación metrológica.

También en relación con el comercio destaca un último hallazgo: una lámina de plomo, de forma aproximadamente rectangular, de 7,8 × 4,8-3,8 × 0,1 cm y que presenta una perforación en uno de los ángulos y un pliegue en uno de los extremos. Lo que se conserva corresponde a la parte derecha del soporte original y presenta restos de inscripción por ambas caras. A pesar de que su estado no permite hacer demasiadas disquisiciones lingüísticas, se puede sumar a los ejemplares que mencionan cantidades y numerales y que parecen aceptar sin problemas una interpretación como carta comercial.

Uno de los aspectos más interesantes de los hallazgos en el Puig Castellar son los diversos cráneos humanos encontrados. Uno de estos cráneos está atravesado por un clavo de hierro de 25 cm de longitud, otros dos presentan perforaciones que demuestran haber sufrido el mismo tratamiento y otros no presentan señales de haber sido clavados. Parece indudable que estos cráneos estaban fijados a la muralla, donde quedaban expuestos,

a menudo en la misma puerta de entrada del asentamiento. Este ritual se documenta también en otros yacimientos ibéricos de Catalunya, y es un rito de carácter guerrero, habitual en la Galia meridional, que presenta al difunto como un héroe, junto a las cabezas cortadas de sus enemigos. Este rito debe relacionarse con la tradición céltica de las cabezas cortadas.

Historia Medieval y Moderna

Dentro del fondo de Historia Medieval y Moderna destaca la colección de objetos procedentes del Molí d'en Ribé y del Mas Fonollar. Se trata básicamente de una colección de monedas del siglo XVIII y de piezas de cerámica de cocina, almacenamiento y vajilla de mesa, algunas de ellas con formas bastante características como son los platos de ala o las escudillas de orejetas.

En cuanto a la tipología, encontramos cerámica decorada en verde y manganeso, decorada en azul de influencia valenciana y de las primeras producciones barcelonesas, de reflejos dorados, popular catalana..., pero sobre todo predomina la cerámica catalana decorada en azul, de los siglos XVII y XVIII, con las decoraciones típicas de la huella, el higo, el cardo, círculos concéntricos, cenefas y orlas, o de influencia francesa.

También destaca una importante colección de herramientas de trabajo del campo y de la vid procedentes de la masía de Can Zam.

Historia Contemporánea

De este periodo destaca la colección de objetos de diferentes oficios (labrador, tejedor, impresor, zapatero, joyero, carpintero...) procedentes de antiguos establecimientos de Santa Coloma.

Por otra parte, se conserva también una considerable colección de objetos propios de la vida cotidiana de los años cincuenta a los setenta del siglo pasado, fundamentales para conocer la sociedad en época contemporánea.

Ciencias Naturales

En el fondo de ciencias naturales diferenciamos la colección de especímenes locales o del territorio más cercano, y la colección de especímenes foráneos.

La primera está formada por ejemplares del medio geológico, fauna y flora locales, recogidos en varias salidas esporádicas realizadas por miembros de la Sección de Estudios del Centre Excursionista Puigcastellar, especialmente por Joan Vicente Castells. En ella encontramos representada toda la realidad biológica de Santa Coloma y su territorio.

En la colección de especímenes foráneos destaca, por su volumen, la colección de geología, con ejemplares de rocas y minerales procedentes la mayoría de yacimientos «clásicos» de Catalunya (El Papiol, Gurb, Montjuïc, etc.), muchos de ellos actualmente agotados. En cuanto a la fauna, hay igualmente una buena colección de especímenes, la mayor parte de ellos procedentes del ámbito catalán pero también con aportaciones de otros lugares del mundo, los cuales permiten mostrar la biodiversidad presente en el planeta Tierra. Finalmente, la colección de botánica está formada por ejemplares recogidos en nuestro país, desde los orígenes (paleobotánica) hasta la

actualidad. Algunos de estos especímenes foráneos tienen un valor añadido por su rareza o espectacularidad.

Artes Plásticas

El fondo de arte del Museo nace en los años ochenta vinculado a la programación de exposiciones temporales de la ciudad. A partir de ese momento se añade la donación de algún coleccionista, de particulares, de los propios artistas y, también, se amplía con la política de adquisiciones del Ayuntamiento. Se compone básicamente de pinturas, esculturas y fotografías, y predomina la obra de artistas locales.

Yacimientos de interés

Poblado ibérico Puig Castellar

Está situado en la cima del cerro del mismo nombre, conocido también como *Turó del Pollo*, dentro del Parque de la Sierra de Marina (Fig. 4. Vista aérea del Puig Castellar, poblado ibérico de donde procede la mayor colección arqueológica que conserva el Museo). El cerro, concretamente, está en el extremo septentrional del término de Santa Coloma y su altitud máxima es de 303 m sobre el nivel del mar.

Esta situación geográfica del yacimiento es privilegiada, ya que ofrece un amplio control visual que incluye la desembocadura del río Besós, la ciudad de Barcelona y buena parte de las comarcas del Vallés y del Maresme. Asimismo, permite la intervisibilidad con otros puntos ocupados en época ibérica.

El poblado tiene una gran extensión excavada que hace destacar la presencia de muros, y una posible muralla, conservados en una gran altura y de características auténticamente monumentales. Igualmente se puede ver la disposición de las construcciones formando una red urbanística en la que se observan las calles y los diferentes espacios de habitación, ubicados en varias terrazas que salvan el desnivel del terreno.

El Puig Castellar pertenecía al pueblo de los layetanos y la cronología general del poblado abarca de finales del siglo V o principios del siglo IV a. C. hasta finales del siglo III a. C. o principios del siglo II a. C., momento en que se abandona debido a los sucesos relacionados con la Segunda Guerra Púnica. Es decir, comprende un período que va desde los inicios de la cultura ibérica hasta la romanización.

Las diversas campañas de excavaciones han permitido recuperar un gran número de objetos, algunos de los cuales nos indican los usos y las funciones de los espacios, y las actividades que se llevaban a cabo como el almacenamiento, el tejido, la molienda de grano o la metalurgia. Otros objetos nos muestran la riqueza del yacimiento, como la colección de objetos metálicos encontrados.

Desde 1997, el Museo está llevando a cabo un proyecto de actuación para mejorar el conocimiento, la conservación y la dinamización social del yacimiento, y convertirlo en parque arqueológico.

Molí d'en Ribé

Yacimiento arqueológico de un molino harinero bajomedieval movido por fuerza hidráulica (Fig. 5. Restos

arqueológicos del Molí d'en Ribé, molino harinero de agua originario del siglo xiv). Originariamente contenía cuatro muelas, pero en el siglo xvi se amplió a seis. Es una construcción de grandes dimensiones y su funcionamiento data entre los siglos xiv y xx. Este molino está relacionado con la gran propiedad señorial de la Torre Balldovina, y era considerado un derecho señorial más. Era también una de las pocas industrias artesanas com-

plementarias del sistema campesino catalán. Su nombre viene dado por su propietario en el siglo xviii, la familia Riber.

En 2009 se inició un proyecto que contempla la reforma y la ampliación del Museu Torre Balldovina y el Molí d'en Ribé, que ofrecerá un recorrido por sus diferentes niveles y permitirá conocer y entender mejor su funcionamiento.